

Mr. MILA GADŽIĆ

Viši asistent na Ekonomskom fakultetu u Mostaru

SPECIFIČNOSTI GOSPODARSKE KRIZE U BOSNI I HERCEGOVINI I PRETPOSTAVKE BUDUĆEG RAZVOJA

UDK 338.24

Stručni rad

Primljeno: 25. rujna 1995.

Sažetak

Iako mir na prostorima Bosne i Hercegovine još nije izvjestan, procjene su da se ratna drama približava konačnom raspletu a novim političkim rješenjima se naziru i konture budućeg gospodarskog sustava, koji će biti bitno drugačiji od predratnog temeljen na novim principima i odnosima u radikalno promijenjenom okruženju. Vrijeme rata nije pogodno za prognoze ali ćemo u radu pokušati, na temelju analize predratnih gospodarskih kretanja i procjenom stanja nastalog u ratu, dati naznake o mogućim pravcima gospodarskog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *kriza, tranzicija, stabilizacija, privatizacija, investicije, struktura, restrukturiranje.*

1. UVOD

Sagledavanje osnovnih uzroka predratne gospodarske krize u Bosni i Hercegovini se mora završiti u kontekstu analize općih promjena u političkim i gospodarskim sustavima koje su se dogodile u zemljama Centralne i Istočne Europe. Krajem 80-tih godina ovoga stoljeća ove zemlje su poduzele radikalne reforme koje su u teoriji poznate kao tranzicija a označavaju prijelaz sa centralno-planskih na tržišno organizirane sustave.

Početak provođenja tranzicije je u svim zemljama, uz naslijeđene strukturne deformacije, bio obilježen negativnim stopama rasta društvenog proizvoda, inflacijom, padom zaposlenosti, produktivnosti i konkurentnosti, agregatne potražnje, realnih plaća i životnog standarda, te poteškoćama u

provođenju makroekonomske stabilizacijske politike. Iako je uvođenje tržišta u pojedinim segmentima davalo poželjne početne rezultate, pokušaj transformiranja čitavog gospodarstva na tržišnim osnovama je proizveo tranzicijsku krizu.

Kako se sve zemlje koje su ušle u proces tranzicije međusobno razlikuju po stupnju, širini i intenzivnosti provođenja reformi, te startnim pozicijama sa kojih su krenule u transformaciju sustava, ne postoji opće primjenjivo praktično iskustvo koje bi koristilo u različitim zemljama sa različitim makroekonomskim okruženjem. Zato nije moguće izvoditi ni jedinstvene teorijski verificirane zaključke i formulirati teoriju kojom bi se definirala opća teorija i politika tranzicije.

Ipak se kao osnovni cilj u svim zemljama u tranziciji postavlja povećanje oblika vlasništva, te dostizanje parlamentarne demokracije imanentne političkim sustavima razvijenih zemalja. Osnovni preduvjeti koje je potrebno ispuniti za ostvarivanje ovih ciljeva jesu makroekonomska stabilizacija i institucionalna (vlasnička i tržišna) tranzicija, praćene izgradnjom adekvatnog legislativnog sustava i funkcioniranjem pravne države. Brzina i uspješnost tranzicije u svim segmentima njezinog provođenja ovisit će od definiranih ciljeva i strategije, ali i od dosljednosti i konzistentnosti u provođenju makroekonomske stabilizacijske politike, prilagođene uvjetima i specifičnostima svake zemlje. Stoga se kao nužno nameće traženje originalnih modela, čijom primjenom se može zadovoljiti većina postavljenih ciljeva.

2. UZROCI GOSPODARSKE KRIZE U BOSNI I HERCEGOVINI

Temeljni uzroci gospodarske krize u Bosni i Hercegovini imaju korijene u karakteru političkog, društvenog i ekonomskog sustava. Kriza se počela iskazivati kada se pokušalo sa radikalnim promjenama političkog i ekonomskog sustava, koje su se počele provoditi 1989. godine. Bosna i Hercegovina je u sklopu bivše Jugoslavije započela proces tranzicije, koji se intenzivirao tijekom 1990. i 1991. godine. Tranzicijska kriza je, uz naslijeđenje strukturne deformacije, bila obilježena negativnim stopama rasta društvenog proizvoda, inflacijom, padom zaposlenosti, produktivnosti i konkurentnosti, agregatne potražnje, realnih plaća i životnog standarda u cjelini, te poteškoćama u provođenju makroekonomske stabilizacije.

Bosna i Hercegovina (a i ostale republike bivše Jugoslavije) je imala u usporedbi sa većinom bivših socijalističkih zemalja, mnogo povoljniju startnu poziciju za tranziciju: Jugoslavija je bila među prvim zemljama koje su uvele drastične stabilizacijske programe uz podršku MMF. Također treba istaći da je stupanj samostalnosti poduzeća u samoupravnom sustavu bio relativno visok, a i učešće privatnog sektora je u predratnom periodu bilo znatno veće nego u ostalim zemljama. U Republici Bosni i Hercegovini je 1990. godine (posljednja godina za koju postoje zvanični statistički podaci)

privatni sektor u stvaranju društvenog proizvoda sudjelovao sa 17,34%. Najveći udio privatnog sektora je bio u poljoprivredi (83,96%) i u ugostiteljstvu i turizmu (31%).

Prijelaz iz samopravnog u tržišni gospodarski sustav, zahtijevao je temeljitu promjenu svih segmenata gospodarskog sustava, praćenu promjenom socijalnog i poslovnog mišljenja i ponašanja. Ambiciozni program makroekonomske stabilizacije poduzet 1989. godine, zagovarao je mjere kojima su se trebale stvoriti pretpostavke za uspješnu transformaciju u tržišnu privredu: provedena je inicijalna liberalizacija cijena (oko 80% roba i usluga); zagovarana je i u početku uspješno vođena restriktivna monetarna i fiskalna politika; politika deviznog tečaja je (uz početnu devalvaciju od 20%, a potom uvedeni fiksni tečaj), trebala voditi vanjskoj konvertibilnosti valute; izvršena je opsežna liberalizacija vanjskotrgovinskih tijekova, i sl. Paket mjera u cjelini je imao sva obilježja šok-terapije, kojom se eliminirala početna inflacija, smanjila inflacijska očekivanja i osigurala psihološka potpora poduzetim mjerama.

Donošenjem Zakona o prometu i raspolaganjem društvenim kapitalom 1989. godine, stvorene su i zakonske pretpostavke za početak privatizacije "društvenog kapitala". U relativno kratkom razdoblju, ostvarene su određene promjene u vlasničkoj strukturi, koje su se manifestirale u potpunosti privatizaciji jednog broja manjih poduzeća, djelomičnom otkupu internih dionica i upisu internih dionica kao osnove za njihov otkup u budućem desetogodišnjem razdoblju. Zakon o društvenom kapitalu u sebi nije sadržavao zaokruženi model vlasničke transformacije društvene imovine i bio je nedovoljan za kompletnu vlasničku tranziciju. Međutim, njegov značaj je bio u tome što je, uz nužnu paralelnu transformaciju svih segmenata, osigurao početak procesa privatizacije. Učinkovita privatizacija društvene imovine, praćena aktiviranjem financijskog tržišta i njegovih institucija, postavljeni su ciljem na putu ka izgradnji tržišnog društva i nužnim preduvjetom tranzicije.

Međutim, Program makroekonomske stabilizacije je u drugoj polovini 1990. godine doživio neuspjeh. Tada je postalo jasno da federalna Vlada neće moći zadržati dohotke pod kontrolom i nastaviti započetu restriktivnu monetarnu politiku. Pokušaji provođenja makroekonomske stabilizacije su proizveli tranzicijsku krizu, koja se najviše očitovala u visokoj inflaciji, padu učinkovitosti proizvodnje i zaposlenosti. U nepovoljnom političkom ambijentu, u kojem su politički čimbenici iskazali nespремnost za promjene koje su transformacijski procesi sobom nosili, program ekonomske stabilizacije je doživio krah. Istodobno su politička i nacionalna razmimoilaženja stvorila duboku društvenu krizu koja je rezultirala ratom, raspadom države, dezintegracijom gospodarskog prostora i devastacijom velikog dijela gospodarskih potencijala.

Tomu treba dodati da je Bosna i Hercegovina nakon osamostaljivanja naslijedila institucionalni gospodarski sustav bivše Jugoslavije. Ratna zbilja je nametala urgentna i pragmatična rješenja, kojima se na pojedinim slobodnim dijelovima pokušavao organizirati društveni i gospodarski život u

skladu sa realno postojećim mogućnostima. U takvim okolnostima je u potpunosti prekinut proces tranzicije, a svi raspoloživi ljudski i materijalni resursi su stavljeni u funkciju obrane zemlje. Budući način, opseg i smjer tranzicije u Bosni i Hercegovini će biti determinirani političkim faktorima i ovisit će od toga u kojoj mjeri će se moći postizati konsenzus o bitnim ekonomskim pitanjima.

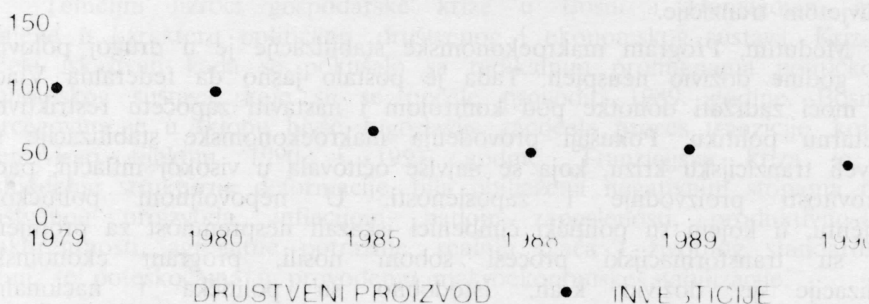
3. KRETANJE DRUŠTVENOG PROIZVODA I INVESTICIJA

Očitovanje krize gospodarstva se može bolje ilustrirati kretanjima dva temeljna ekonomska agregata: investicija kao izvora rasta i društvenog proizvoda kao sintetičkog pokazatelja djelotvornosti svih ekonomskih i društvenih čimbenika.

Smanjivanje investicija je posebno izražena karakteristika svih gospodarskih kriza, pa i tranzicijske. Kada se promatra kretanje društvenog proizvoda i investicija u predratnom razdoblju, može se vidjeti da društveni proizvod uglavnom stagnira od 1980. a investicije u apsolutnom iznosu stalno opadaju. Društveni proizvod se naglo smanjuje od 1989. godine i u 1990-oj se nalazi na razini iz 1979. godine. Oštrina pada društvenog proizvoda nakon 1990. se može samo pretpostavljati, jer ne postoje zvanični statistički podaci na osnovu kojih bi se mogla napraviti kvantitativna analiza. Po nekim procjenama, dohodak po glavi stanovnika je u 1994. godini pao za oko 90%.¹

Kretanje društvenog proizvoda i investicija u razdoblju 1979-1990, dato je na grafikonu 1:

Grafikon 1: KRETANJE DRUŠTVENOG PROIZVODA I INVESTICIJA U RAZDOBLJU 1979.-1990.

Izvor: Vidi tablicu 1.

¹ Bosna i Hercegovina: Ekonomska pitanja i prioriteti, Izvjestaj Svjetske banke, Odjel za Centralnu Europu, kolovoz 1995.

DRUŠTVENI PROIZVOD I INVESTICIJE U BOSNI I HERCEGOVINI
(1979.-1990.) Index:1979=100

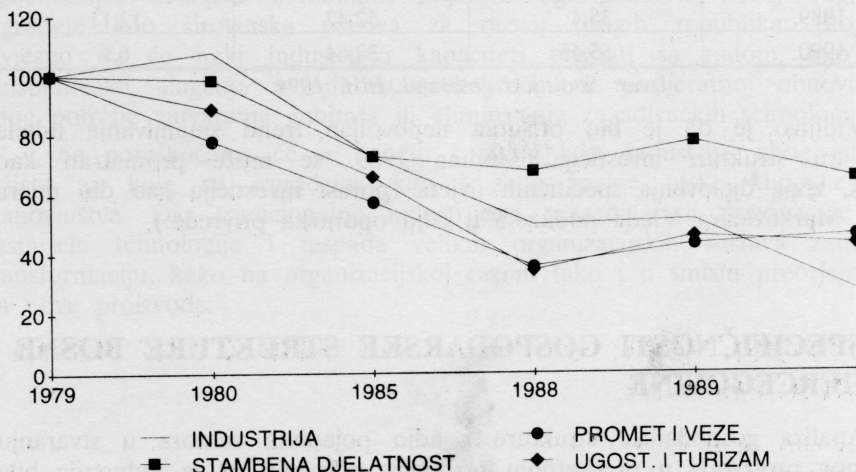
Tablica 1

Godina	Društveni proizvod	Investicije
1980.	123,19	97,62
1985.	111,31	67,49
1988.	111,13	50,87
1989.	112,87	54,20
1990.	102,84	42,13

Izvor: Statistički godišnjak Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1994.

Predtranzicijska kriza je bitno utjecala i na strukturu investicija. tijekom osamdesetih godina se stalno smanjivao udio industrije u investicijama u osnovne fondove. Investicije u promet i veze su se smanjivale brže nego u industriji, osim u posljednjoj godini promatranog razdoblja. Investicije u ugostiteljstvu i turizmu, te u stambenoj i komunalnoj djelatnosti su tijekom cijelog razdoblja imale relativno više indekse investiranja u odnosu na ostale djelatnosti. To se može objasniti stavom da su banke i relativno osamostaljena poduzeća, kao i privatni sektor u cjelini, sve više ulagala u isplative projekte sa bržim povratom investiranih sredstava, a na štetu ulaganja u industriju i promet. Promjene u indeksima investiranja u odabranim djelatnostima su prikazane na grafikonu 2.

Grafikon 2: INDEKSI INVESTIRANJA U OSNOVNE FONDOVE U BiH, 1979-1990.

Izvor: vidi tablicu 2.

Tablica 2

INDEKSI INVESTICIJA U OSNOVNE FONDOVE (1979-1990)

INDEX 1979.=100

Godina	Industrija	Promet i veze	Stambena djelatnost	Ugostiteljstvo i turizam
1980.	107,65	77,86	98,28	88,57
1985.	72,37	57,37	72,54	65,71
1988.	49,8	35,65	67,4	34,28
1989.	51,23	43,03	77,2	45,71
1990.	27,36	45,9	64,95	42,81

Izvor: Statistički godišnjak BiH, 1994.

Analiza tehničke strukture ostvarenih investicija ukazuje na relativno visok udio građevinskih objekata do 1990. godine, uz smanjivanje udjela opreme. Tako je udio građevinskih radova u ukupnim investicijama 1986. godine iznosio 44,96%, opreme 43,14%, a stavka "ostalo" je iznosila 11,89%, dok su 1990. građevinski radovi činili 55,45%, oprema 37,64% i "ostalo" 6,9%. Promjene u tehničkoj strukturi su prikazane u tablici 3.

Tablica 3.

TEHNIČKA STRUKTURA OSTVARENIH INVESTICIJA U BiH (u %)

Godina	Grad. radovi	Oprema	Ostalo
1986.	44,96	43,14	11,89
1987.	49,68	38,23	12,09
1988.	49,44	38,51	12,04
1989.	35,4	52,47	12,11
1990.	55,45	37,64	6,9

Izvor: Statistički godišnjak BiH, 1994.

Vidljivo je da je bio prisutan nepovoljan trend smanjivanja udjela opreme u strukturi investicija. Godina 1989. se može promatrati kao izuzetak, zbog djelovanja specifičnih uvjeta (porast investicija kao dio mjera koje je Markovićeva Vlada poduzela u cilju oporavka privrede.)

4. SPECIFIČNOSTI GOSPODARSKE STRUKTURE BOSNE I HERCEGOVINE

Analiza gospodarske strukture i udio pojedinih sektora u stvaranju društvenog proizvoda u predratnom razdoblju pokazuje da je industrija bila najvažniji sektor, koji je davao najveći doprinos u stvaranju društvenog proizvoda: u 1990. godini u industriji je stvoreno 50,9% vrijednosti

društvenog proizvoda. Međutim, industrijska struktura Bosne i Hercegovine se formirala sa dominantnim udjelom bazičnih grana (elektroprivreda, ekstrakcija ugljena i drugih ruda, proizvodnja reprodukcijiskog materijala i poluproizvoda). Raspoloživo prirodno bogatstvo nije u dovoljnoj mjeri iskorišteno kao podloga za rast proizvodnje visokog stupnja prerade: četiri bazne industrijske grane su u 1990-oj godini stvarale 28,7% vrijednosti društvenog proizvoda industrije (elektroprivreda 8,85%, crna metalurgija 8,045%, proizvodnja ugljena 6,15%, proizvodnja baznih kemijskih proizvoda 5,26%).²

Po svom ekonomskom značenju, poljoprivreda je zauzimala drugo mjesto: u stvaranju društvenog proizvoda je sudjelovala sa 14,44%. Ipak, najvećim dijelom se radilo o ekstenzivnoj ratarskoj i stočarskoj proizvodnji koja se odvijala na individualnim gazdinstvima, a za razvoj visokoproduktivne proizvodnje bile su potrebne suvremene komponente u industrijalizaciji, što nije bilo moguće šire primjenjivati zbog neadekvatno vođene agrarne i ukupne razvojne politike.

Trgovina je bila treća grana po visini udjela u društvenom proizvodu sa 11,66%, na četvrtom mjestu je bilo građevinarstvo sa 7,01%, na petom promet i veze sa 5,089% itd. Ugostiteljstvo, turizam i proizvodno zanatstvo su zajedno stvarali 5,42% vrijednosti društvenog proizvoda.

Predočena gospodarska struktura se pokazala nepovoljnom za gospodarski razvoj. Jedan od osnovnih uzroka je bila razvojna politika, koja nije u dovoljnoj mjeri stvarala poticaje za kvalitetnije strukturne promjene i osvajanje novih, propulzivnih i svjetskom tržištu orijentiranih proizvodnji. Uviđajući potrebu usvajanja novog pristupa gospodarskom razvoju, još prije rata se u Bosni i Hercegovini postavljalo pitanje opravdanosti postojanja i restrukturiranja nekih velikih industrijskih sustava, kao što su željezara, ugljenokopi, kemijski kombinati, koji su uglavnom u bivšoj Jugoslaviji izgrađeni kao sirovinaska osnova za razvoj drugih republika. Stoga je izvjesno da će neki industrijski kapaciteti prestati sa radom, bilo zbog neisplativosti ulaganja u njihovu revitalizaciju u posljertatnoj obnovi, bilo zbog potrebe zatvaranja gubitaka ili eliminiranja zagađivačkih tehnologija.

Sa poteškoćama će se suočiti i grane lake industrije, zbog gubitaka tržišta za koje su izgrađene, kao i zbog realne niske kupovne moći stanovništva. Dio tradicionalne industrije i prerađivačkih pogona će zbog zastarjele tehnologije i raspada velikih organizacijskih sustava zahtijevati transformaciju, kako na organizacijskoj razini, tako i u smislu preorijentiranja na nove proizvode.

2 Statistički godišnjak BiH, Sarajevo, 1994

5. AKTUALNO STANJE I PRETPOSTAVKE BUDUĆEG RAZDOBLJA

Naziranjem novih političkih rješenja krize u Bosni i Hercegovini, stvaraju se pretpostavke za izgradnju novog gospodarskog sustava, pa se nameću i razmišljanja o novim strategijama i mogućnostima gospodarskog razvitka, koje bi u bitno drugačijim uvjetima od nasljeđenih, vodile prevladavanju duboke društvene i gospodarske krize. Washingtonski sporazum, koji se u datim okolnostima čini najprihvatljivijim, i stvaranje Federacije Bosne i Hercegovine, predstavljaju okvir u kome je moguće realizirati razvojne ambicije. Ipak, saživljavanje Federacije u Bosni i Hercegovini i u političkom i u gospodarskom smislu nailazi na ograničenja. Gospodarski, na ovom prostoru funkcioniraju *dva odvojena sustava*, iznikla u ratu, uvjetovana objektivnim političkim i gospodarskim prilikama. Prisutne međunacionalne tenzije kao i različita viđenja budućeg gospodarskog razvitka predstavljaju neuralgične točke koje će otežavati definiranje jedinstvenog gospodarskog sustava. U ratnom vremenu, temeljem izgrađenosti privremenog pravnog sustava, mjere ekonomske politike su često bile palijativne, a neke institucije, koje bi pravna država trebalo da ima, nisu ni definirane. U praksi su se također pokazale mogućim neke mjere ekonomske politike koje izlaze iz okvira ekonomske teorije.³

Posebno izražene razlike postoje u kvaliteti življenja: u Hrvatskoj Republici Herceg Bosna oživljava se investicijska aktivnost koja je usmjerena na obnovu uništenih i oštećenih, ali i izgradnju novih infrastrukturnih i industrijskih kapaciteta, raste zaposlenost, osobna potrošnja i životni standard se približavaju predratnoj razini, valoriziraju se povoljni uvjeti za razvoj trgovine, prometa i turizma. U drugom dijelu Federacije najveći dio stanovništva preživljava zahvaljujući humanitarnoj pomoći međunarodnih institucija. Slabiji su uvjeti za obnovu gospodarstva, ne poduzimaju se nove investicije. Objektivno je očekivati da će osobna potrošnja u poslijeratnom razdoblju ostati niska, te da neće biti faktor rasta društvenog proizvoda.

U svakom slučaju, ratom uvjetovane razlike u dijelovima Federacije Bosne i Hercegovine limitiraju domet mogućih mjera ekonomske i socijalne politike. Time problemi definiranja jedinstvenog gospodarskog sustava i makroekonomskog instrumentarija postaju višestruko složeni, pa se čini da

3 Jedno od takvih rješenja je postojeći monetarni sustav u Federaciji Bosne i Hercegovine. U dijelu Federacije koji je pod kontrolom muslimanskih vlasti, zvanična valuta je Dinar, ali s reduciranom upotrebnom vrijednosti: uglavnom funkcionira kao obračunska jedinica, a funkciju platežnog sredstva temeljno ima Njemačka marka, ali i druge konvertibilne valute. U Hrvatskoj Republici Herceg Bosna, kao platežno sredstvo funkcioniraju Hrvatska kuna i Njemačka marka. Uporaba različitih valuta dodatno usložnjava pokušaj prevazilaženja razlika i uspostavljanja jedinstvenog gospodarskog sustava.

je rješenje moguće tražiti prenošenjem određenih ovlasti u koncipiranju razvoja, a što je utvrđeno u Ustavu Federacije, na regije, kantone ili druge teritorijalno zaokružene administrativne jedinice. Objektivno je očekivati da će se u Federaciji Bosne i Hercegovine formirati zaokružene političke, kulturne i gospodarske cjeline, u kojima će se, ovisno od komparativnih prednosti prostora i resursnih potencijala, razvijati gospodarska struktura kojom će se optimalno moći valorizirati pozicija gospodarskih grana i poduzeća. Zato će biti potrebne nove regionalne strategije gospodarskog razvitka i kreiranje novih razvojnih programa, uz stvaranje novih organizacijskih struktura i provođenje strukturnog prilagođavanja.

Krajem 1994. godine, u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine je usvojeno više zakona koji tvore *inicijalni legislativni okvir za utemeljenje novog gospodarskog sustava* (Zakon o poduzećima, Carinski zakon, Zakon o trgovini, Zakon o vanjskotrgovinskom poslovanju i dr.) koji bi u potpunosti uvažavao principe tržišnog poslovanja.

Međutim, temeljni zakon kojim bi se regulirala privatizacija društvenog kapitala, još nije donešen. Točno je da je, istodobno sa spomenutim, federalnom Parlamentu na usvajanje podnesen Zakon o pretvaranju društvene imovine u državnu, ali Parlament takvo rješenje nije prihvatio. Različita poimanja pretvorbe društvenog vlasništva proizvela su stanje koje karakterizira *postojanje državnog vlasništva* koje je ostvareno *nacionalizacijom društvene imovine* u dijelu pod kontrolom muslimanskih vlasti, i *upravljanje društvenom imovinom* u Hrvatskoj Republici Herceg Bosna, koje je preneseno na Agenciju za restrukturiranje i razvoj. Iako na razini Federacije deklarativno postoji suglasnost o potrebi pretvaranja društvenog vlasništva u privatno, na razini pripreme privatizacije postoje različita, pa i dijametralno suprotna viđenja u pogledu uloge države u procesu privatizacije, neposrednog cilja privatizacije, obliku (prodaja ili podjela), tempu (brza ili postupna) i sl. Proces prevazilaženja postojećih razlika zahtijevat će prvenstveno političku volju partnera na vlasti u traženju kompromisa, a svako odlaganje pripreme i provođenja privatizacije može samo producirati još više društvene troškove koji neminovno nastaju u transformaciji vlasništva i gospodarskog sustava u cjelini. Privatizacija se postavlja kao cilj koga je nužno ostvariti na putu ka izgradnji tržišnog društva, ona je bitna pretpostavka tranzicije kojom bi se riješio problem određivanja vlasništva nad svim oblicima društvene imovine. Usporedo sa otpočinjanjem privatizacije, nužno će biti ući u proces institucionalne transformacije kojim će se započeti sa formiranjem institucija potrebnih za proces tranzicije. Neizgrađenost i neuhodanost mehanizma i institucija funkcioniranja tržišnog mehanizma, objektivno će usporiti proces transformiranja, čak i pod pretpostavkom povoljnih ostalih unutarnjih i vanjskih činitelja.

U budućem gospodarskom razvitku Bosne i Hercegovine sve veću će ulogu dobivati *razvoj regija i federalnih jedinica*. Objektivno je očekivati da će se formirati relativno zaokružene političke, kulturne i gospodarske cjeline koje će tražiti nove strategije razvoja i nove razvojne programe, ali i nove

organizacijske strukture. Novim političkim rješenjima će se objektivno nametati okviri za definiranje gospodarskog sustava i strategije gospodarskog razvoja. Ipak, obnova u ratu oštećenih i uništenih infrastrukturnih, proizvodnih i uslužnih objekata će se postavljati kao prioritet u poslijeratnom razdoblju. Obnova gospodarstva jest preduvjet za razvoj, ali paralelno sa obnovom će biti nužno restrukturiranje cjelokupnog gospodarstva. Zatečeno, ratom determinirano, stanje gospodarstva predstavljat će polaznu osnovu za definiranje pravaca razvoja i razvojnih programa. Iako u ovom trenutku nije moguće izvršiti kvantitativnu procjenu faktora rasta, jasno je da su performanse za razvoj nepovoljne.

Postoji nekoliko bitnih elemenata koji determiniraju uvjete za započinjanje novog gospodarskog razvoja. Bitno je sužena materijalna, poslovna i razvojna pozicija poduzeća i gospodarstva u cjelini. Mnogi vitalni infrastrukturni proizvodni i uslužni kapaciteti su uništeni ili oštećeni. Znan dio visokokvalificirane radne snage je napustio ove prostore, istraživanje i razvoj su znatno suženi. Sa ograničenim resursima će biti teško otpočinjanje novog razvojnog ciklusa. Zato nova razvojna politika mora biti usmjerena na ostvarivanje nekoliko bitnih ciljeva.

1. Razvoj mora biti na prvom mjestu a obnova bi se postavljala kao preduvjet za otpočinjanje novog razvojnog ciklusa. Paralelno sa obnovom, bit će potrebno stvoriti uvjete za postupno restrukturiranje cjelokupnog gospodarstva.

2. Stabilizacija gospodarskih kretanja se postavlja kao preduvjet za pokretanje procesa razvoja i rasta društvenog proizvoda. Stabilnost gospodarstva bit će najviše određena njezinom strukturom. Iako se u svijetu najstabilnijim smatraju diverzificirane privrede, potrebno je postići optimum diverzificiranosti, prilagođen veličini zemlje i njezinim resursima. Bosna i Hercegovina, kao mala zemlja sa svojim regionalnim specifičnostima, će morati izgrađivati fleksibilne, tehnološki propulzivne i svjetskom tržištu prihvatljive proizvodnje. Postupnim mijenjanjem gospodarske strukture u novu poziciju bi morala doći mala i srednja poduzeća koja bi u povoljnom okruženju mogla postati značajan stabilizirajući čimbenik u gospodarstvu. Međutim, razvoj malih i srednjih poduzeća traži razvoj povoljnog okruženja, u kojima bi se ona mogla efikasno poslovati, kao i uspostavljanje efikasnih mehanizama za usmjeravanje vanjskih financijskih tokova u ova poduzeća. Dovoljno razrađenom organizacijskom i proizvodnom strukturom bi se omogućili lakši prijelazi sa jednih na druge proizvodnje, pa bi se podizala fleksibilnost ukupnog gospodarstva.

3. Podizanje efikasnosti se mora postavljati kao jedan od osnovnih ciljeva razvojne politike. Niska i opadajuća efikasnost privređivanja je bila izražena i u predratnom razdoblju, u uvjetima stagnacije i nestabilnosti. Kao nužan preduvjet za rast efikasnosti poduzeća i gospodarstva u cjelini, uz ostalo postavljat će se *liberalizacija* cijena i vanjskotrgovinskih tokova. Može se očekivati da će se efikasnost gospodarstva podizati *postupno*, uz nužnu potporu države i uz određene protekcionističke mjere, kojima će se štiti

grane koje determiniraju buduće pravce razvoja i od kojih će najviše ovisiti stopa rasta društvenog proizvoda.

Stoga će se u sklopu razvojne politike, na osnovu jasno postavljenih razvojnih ciljeva i resursa sa kojima se raspolaže, morati definirati *prioriteti* u razvoju. Međutim, izbor prioriteta ciljeva razvoja traži prethodno definiranu strategiju dugoročnog razvitka zemlje koja polazi od unutarnjeg i uvažava vanjsko okruženje.

Buduća strategija ekonomskog razvitka Federacije Bosne i Hercegovine će biti prvenstveno determinirana unutarnjim i međunarodnim političkim faktorima. Nositelji vlasti i ekonomske politike će, pored ekonomskih, morati uvažavati svu kompleksnost postojećih političkih i socijalnih problema.

Stabilizacija gospodarskih prilika će se morati provoditi stupnjevito. Za prevladavanje krize, uz ostale preduvjete, biti će potrebno izvršiti radikalnu institucionalnu tranziciju i makroekonomsku stabilizaciju. Vremensku dimenziju provođenja pojedinih etapa nije moguće predvidjeti, ali na temelju iskustava drugih zemalja koje su ovaj proces provodile u veoma povoljnijim uvjetima, realno je očekivati višegodišnji jaz između stabilizacije i rasta.

Poslijeratna obnova i stvaranje pretpostavki za budući razvitak neće se moći provesti bez financijske podrške međunarodnih institucija. Ne može se očekivati da će ratom opustošena Bosna i Hercegovina, pod teretom otplate inozemnih dugova naslijeđenih iz predratnog razdoblja a uz to još i zemlja sa visokim političkim rizikom, moći će ozbiljnije računati na komercijalne kredite. Stoga značajnije inicijalne iznose svježeg kapitala treba očekivati u vidu nepovratne pomoći međunarodne zajednice, koji bi se prvenstveno usmjerili na obnovu infrastrukturnih objekata i vitalnih proizvodnih kapaciteta.

Iako je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine već poduzela određene liberalne zakonske projekte u cilju stvaranja povoljne regulative za privlačenje stranog kapitala, koji bi mogao imati veoma važnu ulogu u procesu restrukturiranja i transformacije u tržišnu privredu, realno je tek dugoročno očekivati njegov značajniji priljev. Ukupan priljev stranog kapitala će ovisiti, između ostalog, od sposobnosti Vlade da provode programe makroekonomske stabilizacije, transformacije vlasništva i ukupne ekonomije, kao i stvaranja političke i pravne sigurnosti.

ZAKLJUČAK

Gospodarska kriza u Bosni i Hercegovini je, za razliku od ostalih zemalja koje se nalaze u tranziciji, produbljena ratom i uništavanjem ljudskih i materijalnih resursa. Zato je teško, ne prejudicirajući politička rješenja, jasno artikulirati ciljeve budućeg gospodarskog razvoja.

Ostavljajući po strani sve nepoznanice vezane uz političko rješenje krize, jasno je da strateška gospodarska orijentacija mora biti usmjerena na stvaranje okruženja koje će poticajno djelovati na investicije i razvoj. U tom smislu će biti potrebno kao preduvjet provesti makroekonomsku stabilizaciju i institucionalnu tranziciju. Kompleksan stabilizacijski program bi morao podrazumijevati transformaciju svih segmenata gospodarskog sustava, kojom bi se stekli uvjeti za uspješnu tranziciju, za aktiviranje domaćih i privlačenje stranih investicija, te dao poticaj razvoju privatnog poduzetništva. Za prevladavanje tranzicijske krize biti će nužne institucionalne promjene, posebno učinkovita privatizacija društvenog kapitala. Razvojem tržišnih institucija bi se stvorile pretpostavke za profitabilnu alokaciju investicija, koje bi pokrenule novi razvojni ciklus i uvjetovale budući gospodarski rast.

Međutim, *ratom uvjetovano stanje gospodarstva*, uz naslijeđenu nepovoljnu gospodarsku strukturu, materijalna razaranja, različite oblike socijalnih deformacija i kompletnu razgradnju bivšeg društveno-ekonomskog sustava, realno predstavlja lošu osnovu za budući gospodarski razvoj. Jasno je da će prvenstveni cilj poslijeratnog razvoja biti obnova u ratu oštećenih i uništenih infrastrukturnih, proizvodnih i uslužnih kapaciteta. Proces obnove će morati biti praćen izmjenom naslijeđene gospodarske strukture i restrukturiranjem velikih proizvodnih sustava.

Ipak, temeljni problemi koje je potrebno nadvladati u Federaciji Bosne i Hercegovine, jesu političkog karaktera, a način i tijek njihovog rješavanja će biti uvjet i podloga za buduće gospodarske promjene.

LITERATURA:

1. Bosna i Hercegovina: pitanja i prioriteti, Izvješće Odjela za Centralnu Europu, kolovoz 1995.
2. Statistički godišnjak Bosne i Hercegovine, Zavod za statistiku BiH, Sarajevo, 1994.
3. Mila Gadžić: Pretpostavke i elementi za strategiju gospodarskog razvoja Bosne i Hercegovine, Znanstveni skup "Hrvati u BiH": ciljevi i mogućnosti, Neum, 19.-21. prosinca 1994.

Mila Gadžić, MS

Senior Assistant

Faculty of Economy Mostar

**SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ECONOMIC CRISIS IN BOSNIA
AND HERCEGOVINA AND PROSPECTS OF FUTURE
DEVELOPMENT**

Summary

Although prospects of peace in Bosnia and Herzegovina are not certain yet, there are some assumptions that the drama of war is nearing its final outcome. There are signs of new solutions which suggest contours of the future economic system which will differ considerably from the pre-war one, basing itself on new principles and relations in completely changed conditions. War times are not suitable for prognosis, but we shall make an attempt in this paper to give some indication of possible direction of economic development of the Federation of Bosnia and Herzegovina, basing it on an analysis of the pre-war development and on an assessment of the war - created situation.

Key words: *crisis, transition, stabilization, privatization, investments, structure, re-structuring.*